№ 85 Մայիսի 13 (25) 1881 Մայիսի 13 (25) № 85

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

[illegible]
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Լուսաւորութիւն և տնտեսական ոյժ.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Գերմանիա. Նամակ Թիւրքիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Դաւիթ բէկ.

ԼՈՒՍԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՅԺ

IV

Մեր վերջին յօդուածում մենք խոստացանք բացատրել թէ ինչպէս պէտք է կատարվի Կ. Պօլսի վերադարձը դէպի Հայաստան: Ի հարկէ այժմեան դարում մի ազգաբնակութեան վերադարձը դէպի իր հայրենիքը չէ կարող կատարվիլ այնպէս, ինչպէս կատարվեցաւ հրէաների կտակարանական վերադարձը Եգիպտոսից դէպի Պաղեստինա:

Բայց և այժմեան դարում կատարվում են ահագին գաղթականութիւններ, միայն նրանց շարժառիթը լինում է ոչ այնքան բարոյական մի բարձր գաղափար, որքան տնտեսական շահ: Դորան ապացոյց կարող է լինել գերմանացիների գաղթականութիւնը դէպի Ամերիկա, որի շարժառիթը լինում է այն անառողջ տնտեսական դրութիւնը, որի մէջ նրանք գտնվում են իրանց հայրենիքում, այն ծանր հարկերը, որ նրանք անկարող են վճարել իրանց կառավարութեանը: Ամերիկայում նրանց առաջարկում են շահաւէտ պայմաններ, հայթայթում են նրանց ճանապարհի ծախսը,—և նրանք համաձայնվում են գաղթել:

Բայց անտարակոյս, բացի նիւթական շահից, պէտք է լինի, գոնէ ժողովրդի առաջնորդների մէջ և մի այլ, մի բարոյական գաղափար, մի բարոյական դրդիչ, որ միացած լինելով նիւթական շահի հետ, կարող է աջողեցնել գաղթականութիւնը:

Մենք կը բաժանենք Կ. Պօլսի բոլոր հայ բնակիչներին գլխաւորապէս չորս որոշ դասակարգերի վրա:

Առաջինը՝ այն աղքատ, բայց լուսաւորված դասակարգն է, որ ապրում է իր աշխատանքով և որ ազգային առաջադիմութեան ասպարիզում գործում է անձնուիրութեամբ: Սրանք են ուսուցիչներ, քահանաներ, խմբագիրներ, բժշկներ, տեխնիկներ և այլն: Սրանք ոչինչով կապված չեն Կ. Պօլսի հետ, չունեն ոչ կալուածներ, ոչ ֆինանսական գործեր, ոչ նիւթական շահեր, որոնք կարող լինէին կապել նրանց թիւրքաց մայրաքաղաքի հետ: Սրանցից կարելի է սպասել, բարոյապէս պահանջել, որ թողնելով Կ. Պօլիս, նրանք ուղևորվէին դէպի Հայաստան, ժողովրդի մէջ գործելու համար: Սրանց մօտ եթէ կայ ազգասիրութիւն, բարոյական զգացմունքի մի կայծ անգամ, նրանք անմիջապէս պէտք է թողնեն Կ. Պօլիս և նուիրեն իրանց անձը հայրենիքի ծառայութեանը: Եթէ ոչ մենք իրաւունք ունենք նրանց ասելու. „դուք, որ միայն ձեր անձն ունէք, աւելի ոչինչ, դուք որ անդադար քննադատում էք և ձեր մամուլի ուղղութիւնը և ձեր ազգային դպրոցները և ձեր ազգի անտարբերութիւնը, դուք ինքներդ ի՞նչ էք մնում Կ. Պօլսում, փոխանակ նուիրելու ձեր անձը, ձեր բարոյական ու մտաւոր կարողութիւնը ձեր ազգի ծառայութեանը նրա մայրենի հողի վրա:“

Երկրորդ դասակարգը այն աղքատ ամբոխն է, որ չէ պատկանում ինտէլիգէնցիային և որ բաղկացած է բեռնակիր մշակներից, բանւորներից և արուեստաւորներից: Նրանցից, այդ տգէտ ամբոխից, չէ կարելի պահանջել որ բարձր իդէալական գաղափարից, ազգասիրութեան զգացմունքից դրդված, նրանք ամեն բան թողնեն և առանց նիւթական շահ, կամ գոնէ ապահովութիւն աչքի առաջ ունենալու, վերադառնան իրանց հայրենիքը: Սրանք սպասում են նիւթական օգնութեան: Նրանց վերադարձը կարող է կատարվիլ եթէ նրանք ունենան առաջնորդներ, որոնք կազմելով մի ընկերութիւն, հաւաքելով և նուիրելով գումարներ, այդ միջոցները գործ կը դնեն հայ երկրագործ և արուեստաւոր դասակարգին պատկանողներին Կ. Պօլսից ընկերութեան ծախսով Հայաստան ուղարկելու: Դրա համար հարկաւոր է Կ. Պօլսի հարուստների և ինտելիգենցիայի գործակցութիւնը: Եթէ կարելի է հիմնել ընկերութիւն սովեալներին օգնելու, կամ Հայաստանում ուսում տարածելու,—ի՞նչի չէր կարելի հիմնել մի ընկերութիւն որ նպատակ ունենար դրամական նպաստներ տալ Հայաստան վերադառնալ ցանկացող երկրագործներին, բանւորներին և արուեստաւորներին, մինչև անգամ նրանց համար հողեր գնելու հայրենիքում:

Երրորդ դասակարգը նոյն իսկ այն հարուստներն են, որոնց մասին խօսեցի, որոնք կապված են Կ. Պօլսի հետ կամ իրանց կալուածներով կամ պաշտօնական պետական ծառայութեամբ, կամ Եւրոպայի հետ առևտրական յարաբերութիւններով, որոնք իրանք չեն կարող վերադառնալ Հայաստան, քանի որ իդէալական գաղափար և անձնուիրութիւն դժուար է սպասել հարուստներից, այլ այդ զգացմունքները աւելի կարելի է պահանջել աղքատներից,—այդ տեսակներից գոնէ այնքան ազգասիրութիւն պահանջենք, որ նրանք նուիրեն հայրենիքի բարւոքման գործին իրանց նիւթական հարստութեան մի աննշան մաս: Նրանց վերադարձը դէպի հայրենիքը թող անձնապէս չը կատարվի, բայց այդ վերադարձը նրանում կը կայանայ, որ նրանք իրանց նիւթական միջոցներով կը պահպանեն այն ընկերութիւնը, որ նպատակ կունենայ նպաստել Կ. Պօլսի հայերի գաղթականութեանը կամ աւելի լաւ է ասել վերադարձին դէպի հայրենիքը:

Չորրորդ դասակարգը նոյն իսկ այն հարուստ դասակարգն է, որ միմիայն առևտուրով և ֆինանսական գործերով է պարապում: Սրանց նիւթական շահը մինչև անգամ պահանջում է ծաղկեցնել Հայաստանի առևտուրը, արդիւնագործութիւնը, խաշնարածութիւնը, երկրագործութիւնը:

ԴԱՒԻԹ ԲԷԿ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

(1722—1728)

Ժ.

Խաւար գիշեր էր: Մի երիտասարդ, անդադար մտրակելով իր ամեհի նժոյգը, ձիավարում էր: Բայց ոչ մի ժամանակ այդ ուժեղ, արնթաց անասունը այնպէս վատ ծառայութիւն չէր արել իր տիրոջը, որպէս այս գիշեր: Բաւական էր փոքր ինչ խթել նրա կողքը և նա արծուի պէս կը սլանար, իսկ այս գիշեր նրա տէրը ստիպված էր գործ դնել իր մտրակի ուժը, որ նա շարժվի: Գիշերվայ մթութիւնը մի կողմից, ձիաւորի խռովութիւնը միւս կողմից, թոյլ չէին տալիս նկատել նրան, որ խեղճ անասունը համարեա երեք ոտքի վրա էր ընթանում, իսկ մի ոտքից սաստիկ կաղում էր: Վերջապէս ընկաւ նա, այլ ևս չը բարձրացաւ:

Երիտասարդը աշխատում էր կանգնեցնել ձիուն, բայց նա գլուխը գետնին զարկելով, խռխռում էր, ցաւալի ձայներ էր արձակում, որ նշան էին մահուան տագնապի: Նրա մի ոտքը բոլորովին ջախջախվել էր գնդակի հարուածքից, արիւնը սաստիկ վազում էր, և այդ դրութեան մէջ նա անցել էր մի քանի մղոն ճանապարհ: Մարմնի մի այլ տեղից նոյնպէս վէրք էր ստացել:

Այդ դրութեան մէջ թողնելով ձիուն, երիտասարդը անցաւ: Նա սկսեց այժմ փախչել ոտքով. այնպիսի արագութեամբ, որ շատ անգամ զարկվում էր քարերին, շատ անգամ խրվում էր թուփերի մէջ, պատառոտում էր իր հագուստը, և շատ անգամ չը նկատելով ճանապարհի տարափոսը, գլորվում էր, վայր էր ընկնում: Այսպէս մնում էր նա մի քանի րոպէ, երբ մի փոքր շունչ էր առնում, հանգստանում էր, յետոյ վեր էր կենում, դարձեալ շարունակում էր իր փախուստը:

Նա աչքը դարձրեց դէպի երկինքը, տեսնելու, թէ գիշերից որքան էր անցել: Ոչինչ նշմարել չը կարողացաւ. երկինքը պատած էր ամպերով: Նա ամեն բան կը տար, որ գիշերը երկար ու շատ երկար լինէր, և ինքը խաւարով շրջապատած, կարողանար անցկենալ ընդարձակ տարածութիւն:

Յանկարծ նա սոսկաց: կարծես, նրա ոտքերից բռնեցին և ցած գլորեցին: կարծես, հարիւրաւոր մարդիկ շրջապատեցին նրան: «Մի սպանէք, գոչեց նա ողորմելի ձայնով,—ես անձնատուր կը լինիմ... ահա իմ զէնքերը»: Նա իր դատարկ ձեռքերը տարածեց օդի մէջ, որպէս թէ մի բան տալիս էր: Բայց նրա զէնքերից և ոչ մէկը չէր մնացել իր վրա: Գօտին կտրվելով, թուրը ճանապարհին վայր էր գցել. ատրճանակները նոյնպէս կորցրել էր. Նրա գդակը մինչև անգամ գլխին չէր:

Նկատելով, որ երևակայական զէնքերը իր ձեռքից ոչ ոք չէ առնում և թշնամիներից ոչ ոք չէ մօտենում, նա խօսեց ինքն իրան. «Երևի, վախեցան, երևի, փախան, էլ չեն երևում»...

—Ես այստեղ եմ... լսելի եղաւ մի ձայն:

Երիտասարդը դարձեալ սարսափեցաւ: Ձայնը լսելի եղաւ հէնց նրա մօտից, հէնց նրա ոտքերի տակից: Նա դողդողաց և ընկաւ մի դիակի վրա:

—Էդ էր պակաս, ես շարժվել չեմ կարողանում, դա էլ իմ վրա մի ծանր բեռ դարձաւ... խօսեց դիակը, աշխատելով իր վրայից հեռացնել ընկած երիտասարդին: Բայց երիտասարդը ինքն իրան գլորվեցաւ դէպի մի կողմ:

—Երևի դա էլ վիրաւորված է, խօսեց առաջին ձայնը:

—Ես վիրաւորված չեմ, պատասխանեց երիտասարդը,—ի սէր Աստուծոյ, մի սպանեցէք ինձ:

Շատ էլ որ ուզենամ, չեմ կարող սպանել, ինձ մօտ սպանելու ոչինչ չէ մնացել. իսկ մի փոքր հեռու գնալու և մի քար վեր առնելու չափ ուժ չունեմ:

Վերջին խօսքերից խրախուսվելով, երիտասարդը հարցրեց.

—Դու ո՞վ ես:

—Ես վիրաւորված զինուոր եմ: Անիրաւները այնպէս ծակեցին կողքս, որքան էլ ձեռքով հուփ եմ տալիս, չեմ կարողանում արիւնը կանգնեցնել:—Ա՛խ, մի փոքր ջուր եթէ կարելի լինէր գտնել այստեղ:

Երիտասարդը առանց ուշադրութիւն դարձնելու նրա աղաչանքի վրա, հարցրեց.

—Ո՞ր կողմից ես:

Կամենում էր գիտենալ՝ Դաւիթ բէկի զինուորներից է, թէ Դաւիթ ուրացողի:

—Մէլիք Դաւիթի կողմիցն եմ, պատասխանեց վիրաւորը:

Երիտասարդը այդ լսելով, աւելի սիրտ առեց: Զինուորը թշնամու բանակին չէր պատկանում:

—Ի՞նչպէս վերջացաւ կռիւը, հարցրեց նա:

—Կռիւը... շատ վատ վերջացաւ... պատասխանեց վիրաւորը:—Մեզ բոլորիս ջարդեցին: Ի՞նչ կարող ես անել դրանց հետ: Դրանք մարդիկ չեն, կատաղեալ սատանաներ են: Մտնում են ամեն տեղ, որտեղ ուզում ես: Ոչ կրակից են վախենում և ոչ սրից: Թռչում են անդունդների վրայով և ծտի նման անցնում են սարսափելի ժայռերից: Նրանց սրի առջևից մարդիկ այնպէս ցած են թափվում, որպէս չորացած հասկերը հնձւորի մանգաղի առջևից: Ես իմ աչքով տեսայ և հիմայ հաւատում եմ, որ այդ մարդիկների մարմինը անխոցելի է: Ի՞նչ կարող ես անել կախարդված մարդու հետ, որի մարմնի վրա ոչ հրացանի գնդակը և ոչ էլ նիզակի սուր ծայրը չեն ներգործում:

Դաւիթ բէկի և նրա զօրապետների մասին արդէն տարածվել էին մնահաւատ ժողովրդի մէջ շատ առասպելական զրոյցներ, որոնք սարսափ էին գցում բէկի թշնամիների վրա:

—Դու ո՞ր զօրաբաժնի մէջն էիր, հարցրեց երիտասարդը ցաւալի պատմութիւնը լսելուց յետոյ:

—Ես Մէլիք Դաւիթի զօրաբաժնի մէջն էի, ասաց վիրաւորը.—բռնել էինք դէպի Տաթև տանող ճանապարհի անցքը: Բայց վերևից այնքան քարեր թափեցին մեր գլխին, կարծես, բոլոր լեռները փուլ եկան մեզ վրա:

—Իսկ հայրս... ինչ եղաւ հայրս... հարցրեց երիտասարդը դողդոջուն ձայնով:

Վիրաւոր զինուորը ճանաչեց նրան. երիտասարդը Դաւիթ ուրացողի որդի Շահ-կուլին էր:

—Հայրդ... ասաց նա ձգական ձայնով.—Ո՞վ է իմանում, թէ ինչ եղաւ: Սպանվեցաւ, մնաց, փախաւ, բռնեցին,—ո՞վ կարող էր գիտենալ այն խառնակութեան ժամանակ, երբ ամեն մարդ իր գլխի մասին էր մտածում:

Երիտասարդը բաւական տեղեկութիւններ ստացաւ հօր անաջողութիւնների մասին, իսկ իր հրամանի տակ գտնվող զօրքերի պարտութիւնը նրան արդէն յայտնի էր: Նա վերկացաւ, մի վերջին հարց առաջարկեց վիրաւոր զինուորին և կամենում էր շարունակել իր փախուստը, մի գուցէ ընկնի բէկի զինուորների ձեռքը:

—Դու գիտես, մենք այժմ որտեղ ենք գտնվում:

Վիրաւոր զինուորը ոչինչ չը պատասխանեց և ոչ լսեց երիտասարդի հարցմունքը: Նրա ձեռքը, որով բռնել էր իր վէրքը, թուլացել, ընկել էր գետին, իսկ աչքերը փակվել էին...

Նոյն դրութեան մէջ թողնելով զինուորին, երիտասարդը սկսեց վազել, թէև ուր գնալը ինքն էլ չը գիտէր: Առաւօտեան լոյսը դեռ չը ծագած, նա հասաւ մի գիւղի. սկսեց թաղվել առաջին

Սրանք կամ անձամբ, կամ իրանց ագէնտների միջոցով կարող են հիմնել Հայաստանում գործարաններ, արհեստանոցներ, գնել հողեր, արդիւնաբերել բամբակ, ծխախոտ, վաճառահանել բուրդ, մրգեր և այլ հազար ու մի բերքեր…. Ահա մի օրինակ. Մուշ արդիւնաբերում է ընտիր ծխախոտ, բայց արդիւնաբերում է փոքր քանակութեամբ, քանի որ գիտէ թէ մշտական և հաստատ առնող չը կայ: Երևակայեցէք որ Կ. Պօլսում կազմւել է մի ընկերութիւն, որ կապւելով Մուշի հետ, հաստատ պայման է կապում որ իւրաքանչիւր տարի ծխախոտի մի յայտնի քանակութիւն կը գնի: Պարզ է որ գիւղացին կը սկսի արդիւնաբերել բերքի աւելորդը, հաստատ գիտենալով որ այսուհետև առնող ունի: Այսպիսով հայ երկրագործը պարապմունք գտնելով, տեղի վրա կը մնայ և այլ ես չի գաղթի. Կ. Պօլսի հայ հարուստն էլ համ հայրենիքին օգուտ կը տայ, համ էլ ինքն կը շահվի:

Թող հարուստի վերադարձը ոչ թէ անձնական լինի, այլ իր հարստութեան, իր փողերի միջոցով. մենք դրանով գոհ կը լինենք,—ժողովրդի դրութիւնը կը բարւոքվի և ինքն էլ կը շահվի: Ինչ որ մենք ասեցինք ծխախոտի արդիւնաբերութեան վրա, կարող էինք վերաբերել Հայաստանի ամեն տեսակ արդիւնաբերութիւններին, ամեն տեսակ բերքերին, որոնցով այդքան հարուստ է հայի հայրենիքը:

Պէտք է կազմել Կ. Պօլսի մէջ մի ընկերութիւն, որ կը կրի օրինակի համար «Հայաստան գաղթելու նպաստող ընկերութիւն» անունը և որի պաշտօնը կը լինի դիցուք ուղարկել Հայաստան ուսուցիչներին, հիմնել իր գումարներով տպարաններ Վանի կամ Էրզրումի մէջ, ուղարկել իր ծախսով երիտասարդներին, որոնք գաւառական թերթի խմբագիրներ կարողանան լինել…. Գաւառական թերթը աւելի մօտ լինելով ժողովրդի կեանքին, կը մշակի տեղական հարցեր և այդ թերթերի միջոցով յարուցված խնդիրներից օգուտ կը քաղէ Կ. Պօլսի լրագրութիւնը, որ կտրված լինելով իր մայրենի երկրից կատարելապէս զուրկ է Հայաստանը ճանաչելուց: Ընկերութիւնը կարող է նպաստներ տալ Կ. Պօլսի բեռնակիրներին, որպէս զի նրանք վերադառնան Հայաստան երկրագործութեամբ պարապելու համար, կարող է նպաստներ տալ արհեստաւորներին: Պէտք է կազմվեն Հայաստանի այլ և այլ տեղերում ընկերութեան բաժիններ, որոնք կը նպաստեն երկրագործութեանը, կը գնեն հողեր և ձեռնտու պայմաններով կը ծախեն երկրագործ դասին, և այնուհետև կը շահվեն երկրագործութեան արդիւնքներից, կը հիմնեն արհեստանոցներ և կը բանեցնեն այդ արհեստանոցներում անխտիր հայաստանցի ազգաբնակութեան այլ և այլ ցեղերի ներկայացուցիչներին: Վերջը իրանք էլ մեծ շահ կունենան այդ արդիւնաբերութիւնից և մի և նոյն ժամանակ կը պահեն հայ մշակ ուժերը մայրենի հողի վրա, այդպիսով արգելք կը դնեն անընդհատ գաղթականութեանը Հայաստանից:

Մենք կրկնում ենք. եթէ պօլսեցիները կարողացան կազմել Հայաստանում ուսում տարածող ընկերութիւններ, որոնցից ոչինչ նիւթական շահ կը կայ և որոնց շարժառիթը եղել է բուն բարոյական, ի՞նչի չեն կարող *արդիւնագործական* ընկերութիւններ կազմել, որոնք եթէ օրինաւոր կերպով առաջ տարվեն, ահագին շահ էլ կը տան ընկերութիւնների բաժանորդներին:

Բարձր իդէալներ քարոզել,—շատ անգամ ապարդիւն է լինում: Բայց ազգասիրութիւնը, բարոյական գաղափարները՝ միացած նիւթական շահի հետ,—դժուար իրագործելի չեն: Լուսաւորութիւնը միացած անտեսական ուժի հետ՝ հրաշքներ կարող է գործել:

Հետևեալ յօդուածով մենք կը փակենք մեր այդ յօդուածների շարքը, ընդհանուր դատողութիւններ ներկայացնելով ընթերցողին, մեր և մեր աշխատակցի յարուցած խնդրի հետևանքների մասին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք Շուշու մէջ տպված «Չորս մանրավէպ» թարգմանութիւն Ն. Տէր-Աւետիքեանի, Ա. գիրքը և նոյնպէս Շուշում տպված պ. Ն. Տէր-Աւետիքեանի «Քնար խօսնակ» գիրքը: Առաջինը Ս. Հախումեանցի հրատարակութիւն է, իսկ երկրորդը Տիգրան Նազարեանցի:

—

«Մշակի» № 84 մէջ տպված հայ դերասանուհի, օրիորդ Աստղիկի մեզ ուղղված նամակի մէջ մի սխալ է մտել: Սկզբից, փոխանակ «Թիֆլիս, 9 մայիսի» սխալմամբ տպվեցաւ «Թիֆլիս, 9 մարտի»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

—

„Порядокъ“ լրագրի մէջ տպված է հետևեալ թղթակցութիւնը Բեռլինից: Գերմանիան ոչինչ բանում չէ կամենում յետ մնալ Ռուսաստանից: Ռուսաստանում հրէաներին ջարդում են Եղիսավետգրադի մէջ, իսկ այստեղ Արգենաուի մէջ: Բայց գուցէ դուք չը գիտէք, թէ ի՞նչ բան է Արգենաու: Նա սլավօնական Գնեզդօվօն է, որ գտնվում է Պօզնանի մէջ և որ թարգմանված է գերմանացիներից իրանց կուլտուրական լեզուով: Հրէաներին գլխաւորապէս ծեծում էին շրջականների գիւղացիքը: Միայն մի վիրաւորված կար և նա էլ հրէայի րէվօլվերից վիրաւորվեցաւ: Այդ հրէայի բարկութիւնը և րէվօլվեր արձակելը առիթ տուեց կռւի սկսվելուն:

Այդ ցաւալի անցքի իսկական պատճառները նոյն Շտէօկեր, Հէնրիցի և նրանց նմաններն են, որոնք առաջվանից աւելի սաստիկ գրգռում են խաւար ամբոխին հրէաների դէմ և իրանց անթիւ հրատարակութիւններով հրաւիրում են նրան ապստամբվել հրէաների դէմ: Այդ հրատարակութիւնները տարածվում են թէ քաղաքների և թէ գիւղերի մէջ: „Հաւաքվեցէք, քրիստոնեաներ, ասված է նրանցից մէկի մէջ, և գցեցէք ձեզանից քրիստոնեաներին ճնշող հրէաների լուծը, դուրս արէք հրէաներին, դուրս շներին, խաբեբաներին, դուրս այդ դժոխային սերունդը: Ոչինչից մի վախենաք, մեր առաջն է *բարի հերոսը*: Հաւաքվեցէք, ոտքի կանգնեցէք, դուրս արէք հրէաներին, թող նրանք կորչեն իրանց Պալեստինում: Կեցցէ Բիսմարկ, կեցցէ Շտէօկեր և Հէնրիցի:»

„Ճշմարտութիւն“ անուանված կղերածաղրական թերթը տպում է գրգռող երգեր հրէաների դէմ, որոնք երգվում են սկզբից հակահրէական ժողովների ժամանակ և յետոյ անցնում են փողոցների մէջ: Այդպիսի երգերից մէկը երգում էր պահեստի գինուորը, որի վրա բարկացաւ և րէվօլվեր գցեց վերոյիշեալ հրէան, որ և առիթ տուեց անկարգութիւններին:

Այժմ ամեն բան վերջացած է, կարգապահութիւնը վերականգնված, իսկ քննութիւնը դեռ շարունակվում է: Ցոյս կայ, որ այդ անցքը առիթ կը տայ վարչութեանը առաջարկել հակասեմիտներին, որ նրանք զսպեն իրանց: Հակասեմիտական շարժումը կատարելապէս չէ կարելի ճնշել, որովհետև նրա առաջն է *բարի հերոսը*, որ նրանից օգուտ է քաղում իր քաղաքական նպատակների համար:

Պօզնանը թողնելուց առաջ կը պատմեմ մի ծիծաղելի դէպք, որ տեղի է ունեցել այնտեղի լրագրութեան մէջ: Պօզնանի մէջ հրատարակվում է գերմաներէն լեզուով „Posener Tageblatt“ լրագիրը, որ շատ անգամ արջի ծառայութիւն է մատուցել

հանդիպած խրճթի դուռը: Երկար բաղխում էր նա, մինչև մի մանկահասակ կին, դուռը բաց անելով, յայտնվեցաւ շէմքի վրա:

—Ի՞նչ էք կամենում, հարցրեց նա, ուշադրութեամբ նայելով օտարականի վրա, թէև խաւարի մէջ դժուար էր նրան ճանաչել:

—Ճանապարհից մոլորված եմ, ի սէր Աստծու, մի անկիւն շնորհեցէք ձեր տան մէջ, որ փոքր ինչ հանգստանամ:

Այդ խօսքերը այնպիսի մի ողորմելի եղանակով արտասանեց նա, որ տանտիկինը խղճալով, ներս հրաւիրեց:

Երբ մտան խրճիթը, տանտիկինը իսկոյն ճրագ վառեց, այժմ միայն տեսաւ իր հիւրի այլանդակված կերպարանքը, որ աւելի սարսափելի էր իր պատառոտած և աղտոտված հագուստի մէջ:

Խրճիթում ուրիշ ոչ ոք չը կար. մի քանի երեխաներ պառկած էին թոնրի մօտ, փսիաթի վրա և ծածկված էին ցնցոտիներով: Չը նայելով դառն չքաւորութեանը, որ ամեն կողմից աչքի էր զարկում, տանտիկինը առաջարկեց հիւրին, արդեօք չէր կամենայ նա մի բան ուտել:

—Շնորհակալ եմ, պատասխանեց երիտասարդը, —ուտելու ախորժակ չունեմ, ինձ տուեցէք միայն խմելու ջուր:

Տանտիկինը տուեց նրան ահագին թասը լիքը ջրով: Երիտասարդը կէսը խմեց և թասը դրեց իր մօտ, որ մնացածն էլ խմէ: Կարծես, նրա ներսում կրակ էր վառվում, որ պէտք էր հանգցնել:

—Դուք տանը մենակ էք, հարցրեց երիտասարդը իր շուրջը նայելով:

—Մենակ եմ, պատասխանեց տանտիկինը,—մարդս տանը չէ:

—Ո՞ւր է գնացել:

—Գնացել է կռւելու:

—Ո՞ւմ դէմ:

—Պարսիկների դէմ:

Երիտասարդը հասկացաւ, որ թշնամու տան մէջ է ընկել և աշխատեց ծածկել իր ով լինելը: Տան տղամարդը գնացել էր պարսիկների դէմ կռւելու, կը նշանակէ, նա մտել էր Դաւիթ բէկի խմբի մէջ, կը նշանակէ՝ նա նոյն կամաւոր զինուորների թւումն էր, որ այս գիշեր ջարդեցին իր հօր և իր զօրքերը:

Տանտիկինը նստեց իր երեխաների անկողնի մօտ: Երիտասարդը նստած էր նրանից փոքր ինչ հեռու կապերտի կտորի վրա: Նա մտատանջութեան մէջ էր, թէ ինչ կը լինի իր դրութիւնը, եթէ այդ կինը կը ճանաչի իրան: Մտածեց կաշառել նրան:

—Քոյր, ձեր ամուսին այրը աղքատ է, հարցրեց նա, դարձեալ նայելով իր շուրջը:

—Տեսնում էք իմ խրճիթը, պարոն, էլ ինչու էք հարցնում, պատասխանեց տանտիկինը մաղձոտ կերպով.—Անիծվի՛ Մելիք Դաւիթը, նա ոչ մի գիւղացու մօտ ուտելու հաց չի թողել: Հինգ օր չը կայ, որ մեր տան կայքը ծախել տուեց հարկերի փոխարէն:

Երիտասարդը բարկութիւնից գունաթափվեցաւ: Նրա աչքի առջև նզովում էին, հայհոյում էին իր հօրը: Բայց նա զսպեց իրան և ոչինչ չը պատասխանեց: Այդ նզովքը, ընդհակառակն, սկսեց նրան փոքր առ փոքր հանգստացնել, որովհետև դրանից կարելի էր եզրակացնել, որ տան տիրուհին չէ ճանաչում իրան. եթէ ճանաչելու լինէր, չէր համարձակվի որդու մօտ հայհոյել հօրը:

Եւ իրաւ, նա սկզբից չը ճանաչեց, բայց երբ աւելի ուշադրութեամբ նայեց նրա վրա, իսկոյն ճանաչեց, որ դա նոյն չարագործի որդին էր, որ Տաթևի ամբողջ վիճակը սարսափի մէջ էր պահում, որ աղքատութիւնը տարածել էր ոչ միայն իր տան մէջ, այլ բոլոր գիւղացիների խրճիթներում: Անողորմ մարդու նոյնպէս անողորմ որդին իրան լաւ ծանօթ էր: Շատ անգամ նրան տեսել էր իրանց գիւղում հարկերը հաւաքելիս, կամ գիւղացիներին ծեծելիս: Բացի դրանցից նա ունէր մի բնական նշան, որ միանգամ նրան տեսնողը, միւսանգամ պատահելու ժամանակ, իսկոյն կարող էր ճանաչել: Նրա աչքերից մէկը սև գոյն ունէր, միւսը կապոյտ:

Բայց ինչու լռեց նա, ինչու ոչինչ չը պատասխանեց, երբ լսեց աղքատ կնոջ նզովքը իր հօր մասին: Մի ուրիշ ժամանակ այսպիսի մի խօսք բաւական էր, որ Տաթևի մէլիքի հզօր որդին հրամայէր անզգամին խեղդէին: Այժմ ինչու համբերեց նա: Եւ ինչու նա մենակ էր, ո՞ւր էին նրա բազմաթիւ ծառաները: Այս գիշերային անժամ պահուն, այսպէս պատառոտված, ցեխերում թաթախված, նա որտեղից էր գալիս:—Ահա այդ հարցերը ծագեցան տանտիկնոջ գլխում, երբ նա բաւական քննողական աչքով հետազօտեց երիտասարդի աննախանձելի դրութիւնը:

Տանտիկնոջը դժուար չէր հասկանալ, որ երիտասարդը յաղթված և պատերազմի դաշտից փախած պէտք է լինի: Բէկի կռիւների համբաւը արդէն տարածվել էր ամեն տեղ, բոլորը նրա մասին էին խօսում: Նա լսել էր և այն, որ Դաւիթ ուրացողը իր որդու հետ հաւաքել էր բազմաթիւ զօրք, որ արգելէն բէկի Տաթևի սահմանը մտնելը: Այժմ ուրացողի որդին, ողորմելի դրութեան մէջ, իր խրճիթում ապաստան էր գտել: Այժմ ամեն ինչ պարզ էր տանտիրուհու համար: Իսկոյն ծագեց նրա գլխում մի միտք և նրա շրթունքը զգալի կերպով դողդողացին:

—Ձեր խրճիթում չը կա՞յ մի առանձին տեղ, հարցրեց երիտասարդը:

—Ի՞նչու համար է, ասաց տանտիկինը:

—Ես սաստիկ յոգնած եմ, կամենում եմ փոքր ինչ հանգստանալ, կը ցանկանայի առանձին տեղում պառկել, որ ինձ ոչ ոք չը խանգարէր:

«Նա կամենում է թաքնվել»… մտածեց կինը և մի և նոյն ժամանակ նրա դէմքի վրա փայլեց մի չարագուշակ ուրախութիւն:

—Իմ ամբողջ տունը ձեր աչքի առջևն է, պատուելի պարոն, պատասխանեց կինը,—տեսնում էք, որ առանձին տեղ չունեմ: Բայց եթէ յարմար կը համարէք, ես ձեզ ցոյց կը տամ մի տեղ:

Նա վեր առեց ճրագը, և իր հիւրի ճանապարհը լուսաւորելով, տարաւ նրան բակը, և մի անկիւնում ցոյց տուեց փոքրիկ շինվածք նեղ դռնով: Այստեղ մի ժամանակ հաւարոն էր, բայց երբ հարկահանները (այսինքն նոյն իսկ հիւրը) տարան հաւերը, այնուհետև այդ շինվածքը մնաց դատարկ: Այնտեղ ժամանակ առ ժամանակ, անձրևային եղանակներում պառկում էր տանտիրոջ շունը, և այժմ աւելի շան որջ էր, քան թէ հաւարոն: Երիտասարդը գլուխը ներս տարաւ, նայեց, ասելով.

—Վատ չէ, դուք միայն մի շոր տարածեցէք, որի վրա կարելի լինէր պառկել:

—Ես ձեզ համար բարձ էլ կը բերեմ, ասաց տանտիկինը և վազեց դէպի խրճիթը:

Երկիւղը այն աստիճան տիրել էր երիտասարդի սրտին, որ նա պատրաստ էր այդ շնաբունի մէջ ևս ապաստան գտնել: Նա գիտէր, որ բէկի մարդիկը իրան հետամուտ եղան, գիտէր, որ հիմայ որոնում են իրան,—և դրանից աւելի յարմար, աւելի անկասկած տեղ գտնել չէր կարող իր գլուխը ազատելու համար: Պէտք էր մի փոքր հանգստանալ, մի փոքր կազդուրել սպառված ուժերը, որ կարող լինի, դեռ արևը չը ծագած, շարունակել իր փախուստը:

Մի քանի րոպէից յետոյ տանտիկինը վերադարձաւ, բերելով իր հետ մի փալասի կտոր, մի բարձ և մի վերմակ: Աւելով շնաբունի անմաքրութիւնները մի կողմ տանելով, պատրաստեց նա իր հիւրի անկողինը: